

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Hoofdstuk 1: Inleiding

Problemen sociaal-economische positie belangrijk → wel echter stigmatiserend. Tevens worden algemene problemen vaak onterecht toegeschreven aan de aanwezigheid van allochtonen.

Term allochtonen omstrepen, creëert een wij vs. zij beleid, te algemeen voor zeer uitlopende groep van mensen.

Interculturalisatie → beleid van een organisatie waarin verschillende culturen betrokken worden, zodanig dat zij zich allen binnen de organisatie thuis gaan voelen.

Hoofdstuk 2: Minderhedenbeleid en de multiculturele samenleving

2.2 Allochtonen of ...

Migranten, (etnische)minderheden, vluchtelingen, gastarbeiders, buitenlanders, vreemdelingen, etc. → Benamingen die allemaal slechts een selectief gedeelte van de grote groep benadrukken. Eigenlijk allemaal niet volledig dekkend/juist:

- 1) Migranten → Reis van de ouders (migratie), niet van de 2de generatie
- 2) Minderheden → Nadruk op "minder", zogenaamd kleiner aantal, hoeft niet persé zo te zijn.
- 3) Buitenlanders → Surinamers bijvoorbeeld zijn geen buitenlanders

Etnisch anders zijn wil nog niet zeggen dat persé het uiterlijk ook anders moet zijn, denk aan de Duitsers, Belgen, Joegoslaven die in Nederland verblijven, waar aan het uiterlijk niks verschillends tov Nederlanders te merken is. Iedereen gelijk, maar wel verschillend. Etnische afkomst registreren is echter wel belangrijk om de problemen binnen bepaalde groepen te erkennen en herkennen.

- Vraag → Wanneer spreken we niet meer van een allochtoon? 2^e generatie geboren in NL? 3^e generatie? Ouders van verschillende etnische achtergronden (bijv. NL & Marokko)?

Minderhedenbeleid → Integratiebeleid → Doelgroepallochtonen → beleid van de overheid gericht op niet-westerse allochtonen die een maatschappelijke achterstand hebben.

Kernmerken niet-westerse allochtonen:

- 1) Zijzelf of hun ouders kwamen als gastarbeider, of uit landen voormalig toebehorend aan het koloniale Nederland, of als vluchteling;
- 2) Ze nemen uit het land van herkomst een ander cultuurpatroon (en godsdienst) mee;
- 3) Ze verkeren meestal in een maatschappelijke achterstandspositie.

2.3 Onderscheid migranten

- Vraag → Wat is oorzaak/gevolg? (in 19^e eeuw; zie blz. 24) Economische stagnatie doordat lagere % nieuwkomers of lager % nieuwkomers door economische stagnatie?

Migratie naar Nederland, na 2de wereldoorlog:

- 1) Mensen uit landen voormalig toebehorend aan het koloniale Nederland (Molukkers, Indische Nederlanders, Surinamers, Antillianen, Arubanen, et cetera)
- 2) Arbeidsmigratie (Marokkanen, Turken, et cetera)
- 3) Vluchtelingen
- 4) Volgmigratie door gezinshereniging/gezinsvorming

- Vraag → Waarom wonen 2de generatie Molukkers niet in de voor hun gecreëerde woonwijken, terwijl de 1ste en juist de 3de generatie er wel wonen?

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

2.9 De arbeidsmigratie: gezinshereniging en gezinsvorming

Condición migrante → instelling van "hier werken en daar willen zijn", leven tussen twee culturen, in beide landen "buitenlander" zijn.

2.11 Hoeveel allochtonen in de toekomst?

Overheid hanteert sinds 1980 een restrictief toelatingsbeleid. Toch groeit het aandeel allochtonen in Nederland, door:

- 1) Hoogopgeleide immigranten zijn welkom (arbeidswerving)
- 2) Categorie mediteranen (Marokkonen, Turken) & Surinamers (gezinshereniging/-vorming)
- 3) Samenstelling allochtonen vs. autochtonen. Meer allochtonen jongeren die ook weer kinderen zullen krijgen
- 4) Hoger geboorteniveau bij allochtonen
- 5) Weinig allochtonen remigreren (terug naar vaderland)
- 6) Asielzoekers, ondanks dat asiel afgewezen is, worden gedoogd of verblijven illegaal in Nederland

2.13 Push- en pullfactoren

Push- en pullfactoren → Afwegingen van (combinaties van) economische, psychologische, politiek-sociologische factoren in het besluit te (re)migreren naar Nederland of land van afkomst (vaderland).

2.14 Arm en rijk

Verskil in rijkdom tussen industrielanden in het noorden/westen en de grondstofproducerende landen in het zuiden:

- 1) Groeivisie → het zuiden heeft een achterstand in ontwikkeling (de modernisering loopt een paar fase achter), vooral door interne tekortkomingen (analfabetisme, gebrek aan kapitaal), ontwikkelingslanden.
- 2) Visie van het imperialisme → Centrum-periferie-benadering → historie van ongelijke externe relaties. In het verleden is deze tweedeling tussen noord en zuid altijd gestimuleerd. Ook hierdoor wegvloeiën van kennis (braindrain), en mensen (bodydrain, migratie), wat resulteerde in (nog) meer armoede.
  - Vraag → Kunnen we tegenwoordig spreken van weer een "omgekeerde braindrain" naar de lage-lonen landen? Steeds meer werk wat uitbesteed wordt in het midden-oosten, China.

Hoofdstuk 3: Minderhedenbeleid en de multiculturele samenleving

3.1 Inleiding: een multicultureel drama?

Multicultureel drama → achterblijven van hele generaties allochtonen en vorming etnische onderklasse.

Allochtonen jongeren boos op de samenleving die hun ouders zo gebruikt hebben en boos op hun ouders die zich niet daartegen verzet hebben. Vanuit deze "slachtoffer" rol ontstaat veelal crimineel gedrag.

Integratiebeleid → heeft als doel van de overheid om allochtonen een volwaardige plaats in de Nederlandse samenleving te laten verkrijgen. Immigratieland → land met een beleid om een bepaald aantal migranten binnen te laten en een plaats in de samenleving te geven. Integreren → deelnemen aan onze samenleving, werk, opleiding, voldoende inkomen, goed huis, ongedwongen om kunnen gaan met andere burgers.

3.2 Minderheden in een multiculturele samenleving

Multiculturalisme → verschillende culturen dienen in gelijkwaardigheid vreedzaam naast elkaar te bestaan.

Cultuurrelativisme → groepsverschillen worden geïnstitutionaliseerd, in de eigen vormen omgezet, los of naast de samenleving (tolerantie). Multi-etnische samenleving → samenleving die bestaat uit tal van etnische bevolkingsgroepen (waarin de westerse cultuur geldt)

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Minderheid (Penninx) → als een groep, waarvan de leden over generaties heen het behoren tot die groep (etnisch-culturele positie die een bepaalde groep onderscheidt van een andere groep) prioriteit geven boven anderen sociale indelingen of die door (grote delen van) de samenleving als een primair aparte groep beschouwd wordt, waarvan de meeste leden steeds een lage maatschappelijke positie innemen, en die daardoor en ook door haar getalsmatige minderheidspositie weinig macht en invloed in die samenleving kan uitoefenen. Het gaat in deze definitie niet om een regionale, religieuze of etnische groep, maar om een groep die langere tijd sociaal-economisch gemarginaliseerd (van invloed beroofd) is.

Minoriteit (Hendriks) → een groepering die gediscrimineerd wordt, waartegen een vooroordeel bestaat, die weinig macht heeft en die lang in de marge van de samenleving verblijft. De tegenhanger daarvan is een dominant, een groepering die discrimineert, waarvan de sociale identiteit beantwoordt aan het ideaalbeeld van de samenleving en die de centrale machtsposities bezit. De minoriteit kan in omvang een meerderheid zijn (bijv. vrouwen in Nederland of zwarten in Zuid-Afrika).

Slechte buurten → in Nederland geen gettovorming, wel buurten die slechter scoren op indicatoren zoals werkloosheid, inkomens, opleiding, woonkwaliteit en criminaliteit. Niet alleen in steden, langdurige werkloosheid belangrijke indicator.

Allochtonen → vanaf derde generatie wellicht zo geïntegreerd dat de term allochtoon niet terecht is, "nieuwe autochtonen", in definitie Penninx → als ze zichzelf niet meer als anders of als minderheid zien, zijn ze het ook niet meer. Vraag is of deze veronderstelling juist is, nog weinig derde generatie migranten om te onderzoeken.

3.3 Analyseschema Penninx

Analyseschema (Penninx) → factoren die de positie waarin allochtonen verkeren beïnvloeden.
positieverwerving (allochtonen) → maatschap. positie ↔ etnische-culturele positie ← positietoewijzing (samenleving)

3.4 Factoren integratiebeleid

Vier factoren van invloed op positieverwerving en –toewijzing van nieuwkomers:

- 1) De omvang en de zichtbaarheid
Grote aantallen nieuwkomers in korte tijd kunnen afwijzende gevoelens opwekken. Maar ook kleine groepen "anderen" (vreemden) kunnen sterke afwijzende gevoelens oproepen (denk aan bijv. zigeuners)
- 2) De economische functionaliteit
Hoe sterker nieuwkomers voorzien in maatschappelijke behoefte van de maatschappij, hoe gunstiger op hen gereageerd wordt. Zijn ze concurrent of brengen ze zeer gewenste talent en deskundigheid met zich mee?
- 3) De conjunctuurgevoeligheid
Als de economische situatie slecht is, zal in het algemeen de houding tegenover de allochtonen ook negatiever zijn.
- 4) Rol van de overheid
Nederlandse verzorgingsstaat heeft grote invloed op de verdeling van maatschappelijke goederen.

Overheidsbeleid speelt een grote rol in positieverwerving en –toewijzing. Hoe moet overheidsbeleid uitgevoerd worden?

- 1) Onder dwang of met beloning?
Wettelijke verplichtingen opleggen (bijv. werkgevers verplichten x percentage allochtonen aan te nemen) of door subsidies ontwikkelingen stimuleren? Beleid gekenmerkt door terughoudendheid in het opleggen van maatregelen, voorkeur gaat uit naar overtuigen.
- 2) Algemeen of apart?
Voor allochtonen apart (categoriaal) beleid (sectorbeleid) of worden allochtonen binnen algemeen beleid (facetbeleid) ook goed bediend? Beleid gericht op achterblijvers in samenleving en niet op specifieke doelgroepen.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

- 3) Verwerving of toewijzing?
Beleid gericht op stimuleren van allochtonen (zelfredzaamheid) of op het creëren van meer mogelijkheden (bijv. vooroordelen tegen allochtonen op arbeidsmarkt wegnemen)?

3.5 Minderhedenbeleid, interculturalisering en diversiteit

Integratiebeleid in Nederland → taal en werk, Wet Inburgering Nieuwkomers (1998) verplichting > 18 jaar om Nederlandse taal te leren en kennis te verwerven over Nederlandse maatschappij. Tegengaan minderheidsvorming (Penninx), m.a.w. tegengaan vorming etnische onderklasse of getto's. Op wijkniveau wordt concentratie van achterstandsgroepen bestreden met differentiatie: mengen rijk en arm.

Nederland is multi-etnisch geworden, maar over of Nederland ook multicultureel is valt te twisten. Interculturaliseren → over elkaar denken en met elkaar samenleven in een ruimte voor elkaar, elkaar accepteren. Hierdoor ontstaat een samenleving die al haar inwoners een volwaardig bestaan kan bieden.

Nederland moderniseert → naast vermenging van culturen, ook veranderingen op het gebied van individualisering, flexibilisering en complexere verhoudingen (leefvormen en -patronen). Managing diversity → nieuwe competentie om juist verschillen tussen mensen uit te buiten en zo synergie te leveren om in de pluriforme maatschappij te kunnen werken.

Pluriforme maatschappij, overheid stuurt proces (bij) door wet- en regelgeving (wat mag, wat niet, wat moet). Extreme verschillen komen vaak in de schijnwerpers te staan als men over de "spanningen" tussen culturen spreekt, terwijl dit vaak enkelen binnen een cultuur zijn.

Immigratie → wie mag wel en wie niet Nederland in?, emotionele betrokkenheid speelt vaak een rol, wet is echter duidelijk, opvattingen van mensen over het immigratiebeleid passen niet bij de globalisering op economie en informatie die men wel wilt. Nu vooral instroom door asielaanvragen en gezinshereniging of gezinsvorming, maar aantal illegalen groeit ook (bijv. door afgewezen asielzoekers, visumaanvragers). Door vergrijzing straks (nu?) wellicht wel vraag naar bepaalde migranten.

3.6 Fasen in het minderhedenbeleid

Vijf fasen in minderhedenbeleid die samenhangen met maatschappelijke en economische ontwikkelingen en geschiedenis van de betreffende groepen allochtonen (Entzinger, 1984):

- 1) Naweeën van de Indische dekolonisatie (1950-1961)
Assimilatie, kortdurend, gericht op huisvesting en welzijn, verbod op werken, geen integratie.
- 2) Tijdelijke immigratie (1961-1975)
Arbeidsmigratie, tijdelijk, buitenlandse werknemers zouden weer terugkeren of eventueel vervangen worden door anderen (rotatieprincipe), na 1970 Surinaamse immigranten, opvang- en spreidingsbeleid (mislukte).
- 3) Overgangsfase (1975-1980)
Terugkeer van Mediterraneanen en Surinamers tot 1980 officieel beleid, veel migranten wilden dit zelf ook. Gebeurde echter niet veel, tussengeneratie diende zich aan (gezinshereniging), nieuw beleid: integratie met behoud van eigen identiteit, tegenstrijdig, enerzijds gericht op scholing voor terugkeer naar eigen land, anderzijds op scholing om anderstalige in het reguliere onderwijs op te nemen. Ook gericht op kennis en toegankelijkheid cultuur van land van herkomst te bevorderen. Pas in 1980 erkend: ze blijven!
- 4) De fase van vestiging (1980-2000)
Verbetering van de maatschappelijke participatie (emancipatie minderheden, bijv. gemeentekiesrecht), versterking rechtspositie, aanpak sociale en economische achterstand, aanpassen aan Nederlandse rechtsstaat, aan het werk, eerdere werkloosheid en onderwijsachterstand spelen hun echter vaak parten.

Decategorialisering → minderhedenbeleid door zo veel mogelijk gebruik te maken van bestaande algemene voorzieningen, categoriale voorzieningen alleen als het niet anders kan. (Integratie wordt niet bevorderd met aparte voorzieningen).

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Victimisatie → slachtoffer zelf oorzaak van ellende, verwijt naar allochtonen dat men te weinig doet om te integreren (taal & cultuur leren)

Decentralisatie → taken en verantwoordelijkheden van rijksoverheid naar gemeentes.

Aandacht voor "harde" sectoren → na erkenning van blijvende vestiging, nadruk beleid op gigantische werkloosheid, achterblijvende onderwijsprestaties, grote afhankelijkheid van uitkeringen, etc.

- 5) De nieuwe eeuw (vanaf 2000)
Nieuwe immigranten blijven komen, gezinsvorming en -hereniging, economische vluchtelingen, illegalen, ondanks beperkt toelatingsbeleid (alleen hoogopgeleide), uitgaan van diversiteit is beleidsprincipe, in laatste jaren wel minder tolerant geworden, aanpassen of wegwezen.

3.7 Emancipatie en eigen organisaties

Emancipatie → via de weg van verzuijing, zuilen staan voor hecht bouwwerk op tal van maatschappelijke terreinen, zoals politieke partijen, school, vakbond, media. Opkomst islamistische zuil → twijfelachtig of voorwaarden hiervoor aanwezig zijn, oude zuilen raken hun waarde door secularisatie (scheiding kerk-staat) kwijt.

In Nederland achterhaald beeld van migratie en integratie (Gowricharn), slecht met verschillen omgaan, volkomen aanpassen aan Nederlandse cultuur, hierdoor positieve kanten eigen cultuur worden niet gezien.

3.8 Minderhedenorganisaties en inspraak

Eigen organisaties → steunfunctieorganisaties en tweedelijfnctie (geen directe hulpverlening), tweedeling politieke of religieus-etnische organisaties, weinig op het terrein van belangenbehartiging. Overheid wil inspraakorganen, duidelijk wie wie vertegenwoordigt.

Hoofdstuk 4: De landen van herkomst

Veel allochtonen nauw verbonden met het land van herkomst. Belangrijk om van deze landen iets af te weten om ook te begrijpen dat er grote verschillen tussen landen bestaan.

4.2 Turkije

Grote verschillen → in klimaat, tussen stad en platteland, tussen modern en traditioneel. Turkije ziet zichzelf als moderne staat → democratisch, seculier en stabiel. Goede relaties oost en (!) west.

Bevolking bestaat uit Turken (80%), en Koerdische, Armeense en Arabische minderheden. Harde politiek tegen minderheden, volkerenmoord onder Armenen voor 1915, strijd tegen de helft van alle Koerden (in het oosten, extreemlinkse Koerdische Arbeiderspartij PKK → terroristische organisatie volgens EU), ander helft woont in westelijk gedeelte die geen onafhankelijkheidsstrijd voeren. Strijd botst met Turkse ideologie → één staat, één volk, één natie.

Alavieten → minderheidsstroming in de islam, strikte scheiding staat/geloof, onderscheiden zich van meerderheid soennieten door grote tolerantie en verdediging van de democratie tegenover fundamentalisten.

Ataturk → "de vader der turken", Mustafa Kemal Pasa. Verzetste zich tegen overwinnaars na 1e wereldoorlog en maakte van Turkije een republiek. Nationalist en populist (populisme → eenheid volk, bestrijding klassenstrijd). Maakte van Turkije een moderne staat → afschaffing polygamie, traditionele kleding, invoering Latijns schrift ipv Arabisch, invoering decimale stelsel en Europese jaartelling, scheiding staat/geloof (secularisatie), vrijheid van godsdienst, invoering onderwijs ipv koraanonderwijs, overname Europese wetten, grondwet naar model Zwitserland, strafrecht naar model Italië, kiesrecht vrouwen sinds 1934. Later verdere aanpassingen die aansluiten bij westerse opvattingen. Platteland loopt echter nog altijd achter.

Aantekeningen

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Ingrijpen vanuit het leger in de Turkse politiek → in 1960, 1971 en 1980, na grote sociale, economische en politieke crisis. Lange tijd onstabiel, grof politiek geweld. Sinds 1983 gedeeltelijk herstel van democratie. Wordt echter sterk afgeremd door antiguerrillaoorlog van het leger tegen PKK.

Spanningen tussen secularisten en islamisten, sinds 1996 regering met moslimfundamentalisten. In 1997 stelde leger (behoeder seculiere staat Ataturk) ultimatum tegen ismalisering van Turkije (verbod hoofddoekjes, baarden op school, minder islamonderricht, leerplicht). In 4 maanden tijd viel islamitische regering; de vierde militaire coup.

Grote criminaliteit → drugshandel (financiering voor PKK), corrupte banken, misdaadsyndicaten met betrokkenheid van leger, geheime dienst, politie en andere overheidsdiensten. Ook bij Nederland Turken grote betrokkenheid bij drugshandel.

Economie → grote schuld, beschermde economie (importbeperkingen), hoge werkloosheid, veel migratie naar steden, groot verschil arm en rijk. In Nederland Turken voornamelijk afkomstig van Midden-Turkije.

4.3 Marokko

Kort verwijderd van Europa, lange geschiedenis van bezetting en veroveringen door nieuwe heersers, grote trek vanuit het platteland naar de steden, ooit kolonie van Frankrijk en Spanje (hevige strijd tot '30, nooit volledig gecontroleerd door bezetters). Sinds 1956 onafhankelijk, koning staatshoofd.

Politieke partijen → van links naar rechts. Centraal strijdpunt al jaren absolute macht van koning (ook geestelijk leider), 99% moslim. Angst voor staatsgrepen groot, geregeld complotten ontdekt, veel politieke gevangenen. Marokkaanse politiek moeilijk te begrijpen. Persvrijheid, maar kritiek op koning mag niet; verkozen parlement, maar koning benoemt de regering. Sinds onafhankelijkheid veel (politieke/militaire) strijd in Marokko gebleven. Sinds 1999, met koning Mohammed VI, meer hervormingen, aanpak corruptie, afnemen scherpe kantjes van politiestaat. Invloed echter tot nu toe beperkt gebleven; institutioneel corrupt systeem veel macht, waardoor veranderingen moeizaam gaan.

Economie → slechte economie, import ten koste van eigen nijverheid, kosten leger erg hoog, fosfor en ijzer belangrijkste exportproducten, grootste hasjexporteur ter wereld, naar buiten toe harde strijd tegen hasjhandel, tevens echter aandeel koninklijke familie in handel, grote armoede, illegale migratiestroom sterk gegroeid (mensenhandel), veel trek van platteland naar stad en naar buitenland.

Islamitisch land → Koran leidraad in politiek en dagelijks leven, Moudawana (islamitische familiewetgeving) ook van toepassing op Marokkaanse vrouwen in Nederland, hierdoor grote problemen bij scheiding en voogdij. Sinds 1963 verplicht basisonderwijs, echter nog 40% analfabeet. Vooral op platteland slecht schoolbezoek.

Marokkanen in Nederland 2/3 Berbers uit Rifgebergte (binnenland), bij Berbers nog altijd afstand tot "stad" en "ambtenaren", vrijgevochten volk met eigen traditie (oorspronkelijke bewoners van Marokko; nu nog zo'n 40% van de bevolking).

4.4 Suriname

Ligt wel in Zuid-Amerika, maar wordt tot Caribisch gebied gerekend. Tamelijk geïsoleerd van buurlanden door officiële Nederlandse taal in Latijns-Amerika, verbindingen met Nederland, gekoloniseerd door west-europa (niet door portugal/spanje), laat onafhankelijk, bevolkingssamenstelling bepaald door koloniale plantage-economie (Afrika, India, Pakistan, Java). Nu Hindoestanen (35%), Creolen (32%), Javanen (15%), Marrons/Bosnegers (10%), Chinezen (2%). Slavernij lange tijd stempel gedrukt.

Grote verschillen → taal officieel Nederlands (koloniaal verleden), maar meest gebruikte Sranan Tongo (gemengde taal), taal van Creolen, spreekt bijna elke Surinamer. Suriname telt 18 talen. Veel verschil ook in godsdienst. Iedere etnische groep heeft eigen cultuur. Deze verzuijing is wel aan het veranderen, maar nog steeds leeft sterke band met eigen groep.

Politiek → etnische verscheidenheid ook merkbaar in de politiek. Etnische klantenbinding (patronage) grote rol. Linkse partijen moeilijk invloed te krijgen. Groot ambtenarenapparaat door weggeven baantjes. In 1980 onverwachte staatsgreep ("revolutie") door militairen. Bouterse leider. Langzamerhand verzet tegen deze "revolutie", vanwege het uitblijven van resultaten. Militairen rekenden hard af met de oppositie: Decembermoorden (8-12-1982). Daarna Bouterse afgezet, "Nieuwe Front" aan de macht na verkiezingen in 1987, in 1990 wederom militaire coupplinging, in 1991 weer "Nieuwe Front" met

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Ronald Venetiaan aan de macht na verkiezing (matig beleid: confrontaties met leger vermijden), in 1996 partij Bouterse (NDP) aan de macht (door omkopen), daarna veel corruptie en fraude, in 2000 weer Venetiaan met "Nieuwe Front" aan de macht, maar land is volledig geplunderd.

Enorme drugshandel van Suriname naar Nederland. Toen economie verweven bleek te zijn met drugshandel kelderde Surinaamse gulden, Bouterse werd officieel aangeklaagd in 1997, veroordeeld in 1999 (bij verstek). Grote contrasten tussen arm en paar rijken.

Economie → slecht, grote schulden, derdewereldland, afhankelijk van export bauxiet (grondstof voor vliegtuigen), grote werkeloosheid (> 25%), geen WW → uittocht naar Nederland, na onafhankelijkheid sluiten grenzen Nederland, veel vluchtelingen echter door politieke crisis. Na onafhankelijkheid gouden handdruk van Nederland van 1,6 miljard, slecht geïnvesteerd in de jaren. Bij politieke onrust is telkens geldkraan dichtgedraaid, vanaf 2001 werd de hulp weer hervat (nog 270 miljoen over).

4.5 De Nederlandse Antillen en Aruba

Vroegere koloniën van Europese landen, Benedenwindse eilanden: Aruba (1x Texel), Curacao (2x Texel), Bonaire (1 ½ Texel). Bovenwindse eilanden: Saba (13km²), Sint-Eustatius (21km²), Sint-Maarten (34km²). Totaal ongeveer 290.000 inwoners, Curacao grootste groep (130.000), daarna Aruba (95.000).

Economie → Afhankelijk van olie, financiën, toerisme, drugs (vanwege hun ligging), dure import, hoge werkeloosheid, eilanden worden onderling tegen elkaar uitgespeeld door grote oliemultinationals voor beste voorwaarden, lage belastingtarieven. Grote drugshandel, overheid niet opgewassen tegen deze criminaliteit, bolletjesslikkers, corruptie. Aruba dankzij toerisme beter, Curacao minder (14% werkeloosheid, jeugdwerkeloosheid 50%, lage belastingen, te hoge en verkeerde uitgaven, te veel ambtenaren). In 1999 Nederlandse Antillen bijna failliet, Nederland weigert bij te springen, overheid is, in overleg met IMF, daarna met 1/3 gesaneerd.

Nederland wilde van Antillen en Suriname af, onafhankelijk maken, eilanden wilde dit niet, wel van elkaar af, maar niet van Nederland. Gemengde bevolkingssamenstelling, taal Nederland (officieel) en Papiaments (benedenwindse) of Engels (bovenwindse). Onderwijs slechte staat, veel zonder diploma, sinds 1991 langzaam leerplicht invoeren, tekort aan leerkrachten, weinig leermiddelen, zwarte armen dupe hiervan, grote migratie (5% van de bevolking per jaar!) naar Nederland, vooral jonge antillianen (braindrain en vergrijzing hierdoor). Ook hier (net als Suriname) patronagepraktijken, daardoor groot (inefficient) ambtenarenapparaat, kritiek moeilijk, zwijgen over falen (trots en schaamte), corruptie.

Sinds jaren '90 geen wens voor onafhankelijkheid meer, ook niet vanuit Nederland. Antillen en Aruba blijven bij Nederlands Koninkrijk. Nederland dus ook betrokken bij problemen daar.

4.6 De nieuwe herkomstlanden

Vietnam → In Nederland vooral vluchtelingen, na oorlog Noord- en Zuid-Vietnam. Na oorlog Vietnam communistisch, later liberaler (net als in China), socialistische staat, hard groeiende economie, veel jongeren in snel groeiende bevolking.

Ghana → Arm land, geteisterd door AIDS, gemiddelde levensverwachting 57 jaar. In Nederland voornamelijk economische asielzoekers of op "doorreis" naar GB of USA, Pinkstergemeente, moslims, hardwerkende mensen, vaak laaggeschoold werk (ivm ontbreken opleiding), niet gericht op integratie maar zullen hier uiteindelijk wel blijven.

Ethiopië en Eritrea → Arm land, gemiddelde levensverwachting resp. 41/56 jaar, zeer verdeeld over allerlei etnische groeperingen, meerderheid Koptische kerk, grote moslimminderheid die vreedzaam naast andere godsdienstige groepen leven, vooral landbouw, export koffie. Kolonisatie, dictatuur, oorlogen, hongersnood, onderdrukking en uitbuiting zorgden voor vluchtelingenstromen.

Iran → Gemiddelde levensverwachting 68 jaar, ¼ analfabeet, Farsi meest gesproken taal, 80% Sjiïten, Soennieten grootste minderheid (in andere islamitische landen juist meerderheid), familieband erg belangrijk, sinds 1979 islamitische republiek, na eerdere hervormingen terug naar islamitische wetgeving, schrikbewind tegen iedereen die er niet volledig achterstond. Economie sindsdien slecht, staatsmonopolie, oorlog met Irak, veel vrouwen weduwe en slachtoffers onder kindsoldaten.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Sinds de dood van Khomeiny (1989) voorzichtig minder invloed geestelijkheid op politiek. In Nederland veel welgestelde en hoger opgeleiden Iranezen.

Irak → Belangrijk olie- en aardgasleverancier, veel agrariërs, gemiddelde levensverwachting 66 jaar, sinds 1968 Hoessein als dictator aan de macht, Soennieten (42%) versterken hun positie ten koste van Koerden (19%) en Sjiïten (55%), republiek van angst met veel slachtoffers, in 1981 aanval op Iran (gifgas), in 1988 wapenstilstand, in 1990 aanval op Koeweit, na 6 mnd. verdreven door Amerikanen, veel doden door slechte voedselsituatie (5000 kinderen per maand volgens Unicef!) in 1996 olie-voor-voedsel programma. Irak 1 van de steunpilaren voor islamitische terreurorganisaties, schurkenstaat (net als Libië van Khaddafi). In Nederland grootste groep onder de vluchtelingen (ook Koerdische vluchtelingen).

Afghanistan → sinds 2001 veroverd van Taliban (sinds 1996 aan de macht, strikte islamitische wet), 80% analfabeet, vrouwen 95%, bevolking leeft in stamverband, twee officiële talen Pashtu en Dari, overwegend Soennitisch.

Somalie → 86% vrouwen en 64% mannen in analfabeet, pas sinds 1975 verplicht algemeen basisonderwijs, Soennitische moslims, bevolking verdeeld in clans (bied zekerheid, bescherming, status) en dan weer in subclans waartussen grote rivaliteit bestaat. Ook in Nederland clanstrijd, niet echt gericht op integratie, te verklaren vanuit hun veelal nomadische achtergrond, veel oorlogen en conflicten, veel kindsoldaten sneuvelen, ontbreken centraal gezag.

Hoofdstuk 5: Cultuur

5.1 Inleiding

Etnisch-culturele bevolkingsgroepen → andere benaming voor allochtonen, anders dan de etnisch-culturele meerderheid, vanwege hun etniciteit (herkenbaar lid zijn van een volk).

Vergelijking tussen culturen → 2 onderwerpen vaak genoemd: man-vrouw verhouding (gelijkheid/emancipatie) en scheiding tussen staat en godsdienst.

5.2 Wat is cultuur?

Cultuur → gaat niet om bijna biologische gegevens (rassenkenmerken) maar om culturele invloeden. Cultuur in een Afrikaans land is voor een Amerikaanse neger net zo vreemd als voor een willekeurige blanke Europeaan. Volgens psycholoog Nico Frijda → overeenkomsten groter dan verschillen tussen culturen, veronderstelde biologische gegevens blijken vaak producten van culturele historie te zijn, dus 'de' Chinezen, 'de' negers, 'de' Japanners klopt niet.

Cultuur → geheel van voorstellingen, opvattingen, kennis, waarden en normen dat mensen als lid van een samenleving overdragen en verwerven door middel van bewuste en onbewuste leerprocessen (niet-materiële verworvenheid). Cultuur is niet statisch, maar ook niet zo flexibel dat het continue wijzigt, cultuur ben je bijna zelf (geïnternaliseerd).

Moderniseringsproces --> in Nederland en overal in de wereld → samenhangend geheel van ontwikkelingen van commercialisering, urbanisatie en industrialisering verstaan gekoppeld aan een gigantische groei van natuur-wetenschappelijke kennis, samenhangend met vergaande processen van individualisering, flexibilisering en complexere verhoudingen.

Generalisaties onjuist → verschillen tussen Turken en Marokkanen, ook verschil tussen platteland en stad, generatie (jong modern), man versus vrouw (moderner), et cetera. Mensen veranderen ook in hun cultuur (hier en nu versie daar en toen → groot verschil). Stereotypen worden wel gebruikt, ter verduidelijking, terwijl mens eigenlijk zo divers is (iedereen beleeft cultuur anders). Ook subculturen ontstaan, afwijkend van dominante hoofdcultuur.

5.3 Cultureel relativisme en universalisme

In veel culturen spelen zaken die in de Nederlandse cultuur verworpen worden (eerwraak, slaan, vrouwenbesnijdenis, polygamie). Moet hier rekening mee gehouden worden in Nederlandse rechtsspraak (verzachtende omstandigheden)? Afhankelijk van hoe je naar cultuur kijkt.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Cultuur relativisme → wijze van kijken naar culturen zonder deze naar waarden en normen van een andere cultuur te beoordelen. Gedrag van mensen snappen binnen hun eigen culturele context, kunnen niet oordelen over hun culturele achtergrond. Zoals multiculturalisme (zonder kritiek ruimte geven aan verschillende culturen in een samenleving). Nadeel (kritiek op multiculturalisme) zou zijn → onvoldoende geïntegreerd raken in Nederlandse samenleving.

2 kanten van integratie:

- 1) Structurele integratie → mate van deelname aan onderwijs en arbeid.
- 2) Sociaal-culturele integratie → mate van het zich verbinden met de omringende samenleving wat betreft contacten, normen en waarden en taal.

Beide vormen van integratie beïnvloeden elkaar. Culturele relativisme is tolerant, maar lijkt ook op het apart stellen van groepen ('niet mee bemoeien') waar 'onze' waarden niet voor gelden.

Universalisme → wijze van kijken tegen culturen waarbij ervan uitgegaan wordt dat er algemene, voor iedereen geldende waarden zijn (vrijheden en verplichtingen). Westerse gedachten. Ruimte voor culturele of godsdienstige zaken in Nederland betekend automatisch beroep doen op respect en tolerantie en de vrijheid van godsdienst, gedachtegoed universalisme.

5.4 Pluralisme

Pluralisme → Universalisme en cultuur relativisme kennen beperkingen. Pluralisme is een bereidheid om van andere culturen te leren, met een sterk besef dat culturen niet statisch zijn, interactieve verscheidenheid met menselijke waardigheid als basis.

Kritiek op tolerant zijn → hetzelfde als onverschilligheid, een situatie die je afkeurt voort laten bestaan is te tolerant. In het pluralisme draait het om de vraag: 'hoe ga je met andere mensen om?'. Pluralisme onderscheid zich van universalisme en relativisme, maar is ook tegenovergesteld aan ethnocentrisme (benadering dat het eigene, eigen cultuur, het enige correcte is. Anders is automatisch minder).

Corporatieve pluralisme → maatschappelijk stelsel waarin de groepen met hun eigen cultuur-etnische identiteit en een aparte juridische status centraal staan. Nadeel is de nadruk op en het belang van de eigen organisaties (mens wordt niet als individu beschouwd). Bijv. Nederlandse verzuiling → minderhedenbeleid 'integratie met behoud van eigen cultuur', eigen organisaties, categoriaal beleid, apart inspraakcircuit. Vraag of deze benadering bijdraagt aan echte integratie en emancipatie.

Liberale pluralisme → mensen (individuen) centraal, vormen van groepen op basis van taal of etniciteit uit den boze, voeren van gericht minderhedenbeleid in deze benadering wel erg moeilijk.

5.5 Identiteit en 'condicion migrante'

Bepalen hoe allochtonen hun eigen (sub)cultuur in Nederland vormen. Belangrijk om de redenen voor migratie te weten (economische noodzaak of aangegrepen kans om de besloten sfeer van eigen groep met de sociale controle te ontsnappen).

Voor veel allochtonen bracht migratie ontworteling (verlies van vertrouwde omgeving), rouw (gemis), schuldgevoel voor het in de steek laten, boosheid omdat men eigenlijk wil vasthouden, angst voor de nieuwe situatie & taal. Hierdoor wellicht groot wantrouwen voor omgeving en sterke behoefte aan bescherming. Vele verbreken met oude situatie, anderen houden juist overdreven vast aan oude situatie (pas in Nederland weer streng gelovig worden, strikt houden aan cultuurregels).

Migratie leidt vaak tot een soort tussencultuur → condicion migrante → instelling van 'permanent tijdelijk verblijf', wisselwerking tussen eigen opstelling als migrant, ideologie migrantengroep, houding maatschappij. Kinderen van ouders die in deze tussencultuur zitten, moeite met het ontwikkelen van een identiteit (waar hoor ik nu bij), groeien op tussen twee culturen, thuis versus school/werk, maar ook thuis twee culturen (tv: mediterrane zenders en nederlandse soaps).

Identiteit allochtone jongeren gevormd door persoonlijke levensgeschiedenis. Viertal ervaringsgebieden:

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

- 1) de cultuur en traditie uit het land van herkomst (van henzelf of van hun ouders) en van de betreffende allochtone gemeenschap in Nederland
- 2) de shock van de migratie (van henzelf of van hun ouders)
- 3) de band met het land van herkomst (van henzelf of van hun ouders)
- 4) de autochtone cultuur

Ook relatie met of afstand tot autochtonen speelt rol. Vele Marokkaanse kinderen dachten dat vader rijk was, terwijl hij werkeloos was of werk deed waar Nederlanders niet voor te vinden waren → verzet tegen wat hun vaders is aangedaan. Band met eigen groep en cultuur blijft bestaan, bij jongeren wel een toenemende orientatie op Nederlandse samenleving.

5.6 Wereldcultuur en cultuurdimensies

Naast de dynamische culturen van allochtonen in Nederland, veranderd ook de Nederlandse cultuur → de wereldcultuur, aanbod mondiaal, door technische vooruitgang voornamelijk.

Vijf dimensies waarop culturen van elkaar verschillen (hoger/lager scoren):

- 1) Machtsafstand → Bereidheid (bij mensen met weinig macht) om te accepteren dat macht ongelijk verdeeld is.
- 2) Collectivisme versus individualisme → Groep belangrijkste eenheid of juist nadruk op individuele ontplooiing.
- 3) Masculiniteit versus feminiteit → Onderscheidende of juist overlappende mannen-/vrouwenrollen.
- 4) Onderzekerheidsvermijding → Bedreigd voelen in onzekere situaties, behoefte aan (in)formele regels.
- 5) Langetermijngerichtheid → Meer op toekomst (dynamisch) gericht ipv verleden/heden, 'hoe' i.p.v. 'wat'

5.7 Creolisering

Creolisering → proces waarin vanuit verschillende (sub)culturen een eigen, nieuwe (sub)cultuur gevormd wordt. Versmelting van stromingen, smaken, muziekvarianten, et cetera.

5.8 De gevarieerde migrantenidentiteit

Is wereldcultuur niet gewoon de Westerse cultuur? Staan we open voor zelfkritiek?

Een eigen etniciteit is belangrijk omdat niemand alleen maar wereldburger is. Migranten worden met wereldcultuur geconfronteerd, dragen hun geschiedenis van afkomst bij zich. Vanuit de confrontatie van culturen vormen zich nieuwe culturen (creolisering). Personen zelf worden dragers van een gevarieerde identiteit.

5.9 De mediterrane cultuur

Rekening houden met de volgende kanttekeningen:

- Vaak agrarische achtergrond, door urbaniseren en industrialiseren worden vertrouwde waarde aangetast, maar dat betekent nog niet dat 'moderne' en/of 'westerse' waarden overgenomen worden.
- Verschillen tussen de 7 mediterrane landen. Tussen bijv. Marokko en Turkije grote verschillen.

Cultuurelementen (meer of mindere mate aanwezig in cultuur):

- 1) Ik- en wij-cultuur
Bij Mediterraneanen meer nadruk op groep (wij-cultuur, collectivistisch), Nederland meer op individu (ik-cultuur, individualistisch). Mediterraneanen vertonen meer positioneel bepaald gedrag, gedrag n.a.v. hun positie binnen een systeem (groep, gezin, familie).
- 2) Respect
Krijg je respect omdat je goed voor jezelf opkomt (autochtonen) of omdat je op de juiste manier op jouw positie gedraagt (mediterrane). Bij mediterrane vooral eer, wordt bepaald door houden aan regels, macht en seksuele zuiverheid van de vrouw. Dreiging met schande reguleert het gedrag, sociale controle is groot, zelfs veel strenger dan in het land van herkomst. Bij inbreuk op de eer (schande) moet men reageren

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

(herstelpoging status en respect). Bij autochtonen meer nadruk op schuldbesef i.p.v. besef van schande (aantasting eer, je groep te schande maken). Kritiek op een hogergeplaatste is bij mediterranen respectloos gedrag, misschien wel aantasting van de eer.

3) Intimi en buitenstaanders

Bij mediterranen duidelijk onderscheid tussen in- en outgroup, wij- en zij-groep. Sterk ontwikkeld besef wie wel en wie niet tot groep behoort (familie, streek, stam, land, godsdienst). Onderscheid ook in binnen- en buitenwereld. Man treed voornamelijk naar buiten (familie in ere houden), vrouw heeft de zorg voor de binnenwereld. Kritiek uiten naar de buitenwereld (outgroup) over de binnenwereld (ingroup) is niet toegestaan.

4) Patronage ↔ cliënt

Patronage is een systeem van wederkerige verbanden van bescherming en dienstbaarheid tussen patroons en cliënten. Je hebt relaties nodig om een positie van enige betekenis te krijgen. Het idee van 'een dienst voor een wederdienst'. Gebruikelijk in mediterrane landen to.v. het officiële Nederlandse systeem van rechten en plichten (als je er recht op hebt, hoor je het te krijgen, ongeacht de ambtenaar die voor je zit). Door patronage is er niet automatisch het vertrouwen bij Mediterraneanen in ambtenaren (zien een afkeur voor iets niet meteen als een zaak van rechten en plichten, maar als een persoonlijke afkeuring).

5) Man, vrouw, familie

Gelijkheid tussen man-vrouw is er zelfs in onze cultuur niet (helemaal), binnen de mediterrane cultuur is vrouw verantwoordelijk voor het huishouden en de zorg om de kinderen, de man moet het inkomen verdienen. Onderdanigheid aan haar man bied haar bescherming, man is hoofd van de familie. Huwelijk belangrijk (samenvoegen/verdelen van land en het krijgen van kinderen), vrouwelijke maagdelijkheid en vruchtbaarheid belangrijke waarden (man eigenlijk ook, maar in de praktijk komt hier weinig van terecht). Allochtonen trouwen jonger en krijgen meer kinderen. Puberteit is een typisch verschijnsel van moderne, industrie samenlevingen. Polygamie mag in Turkije niet, in Marokko wel maar komt weinig voor. Praten over seksualiteit ligt moeilijk. Positie van de vrouw vaak beeldbepalend, echter niet altijd juist (te stereotyperend), westerse reacties op islamwereld te hypocriet en te oppervlakkig vaak.

6) Opvoeding

Aanleren van positioneel gedrag (voorkomen dat ze zichzelf of de familie te schande maken), jongens worden al voorbereid om hun taken om buitenshuis op te treden, meisjes worden voorbereid op hun taken als maagd te huwen, kinderen te krijgen en op te voeden. Situatie in Nederland veranderd natuurlijk, mediterrane meisjes worden nu anders opgevoed dan hun oudere zussen, meisjes nu ook ambitieus, studeren en werken (carriere), slaan roept tegenwoordig ongemak op, Nederlandse opvoeding vind men echter te informeel, te veel doorgeslagen. Vroeger in mediterrane gezinnen bevelhuishouding (vader geeft bevelen), nu steeds meer onderhandelingshuishouding (overleg tussen ouders en kinderen, net als bij autochtone gezinnen). Voor meisjes wel vaak tegenstrijdig (carriere versus later trouwen met iemand die haar ouders goedkeuren), meisjes slachtoffer ook steeds meer slachtoffer van loverboys, dan geen maagd meer en geen uitweg.

7) Cultuurverschillen en communicatie

Positie van mensen belangrijk, te danken aan verwantschap (in/outgroup), leeftijd, prestige en geslacht, bijv. vrouwelijke ambtenaar krijgt respect als vertegenwoordiger van hogere instantie (overheid), haar positie gaat boven haar sekse. Autoriteit in de ogen van mediterranen uiting van professionaliteit, kritiek rechtstreeks of in het bij zijn van anderen kan als een aantasting van de eer gezien worden, meer impliciet ipv expliciet (feedback geven) communiceren met mediterranen.

8) Turken en Marokkanen

In Turkije meer industrie (vakbonden, samenleving met klassenverhoudingen, meer gedisciplineerd, strikter met regels), Marokko meer agrarisch ingesteld (minder strikt, veel migranten uit het binnenland waar onderhandelen tussen stammen belangrijk is), ook onderling tussen Turken en Marokkanen natuurlijk grote verschillen. Na 11 september groot verzet door moslims tegen anti-westerse moslim-fundamentalisme, men wil Turk/Marokkan zijn maar ook Nederlandse staatsburger, geloof is belangrijk maar geen exclusieve ideologie, geloof is meer persoonlijk geworden (gaan nauwelijks naar de moskee), Turkse jongeren meer op eigen groep (tov Marokkanen), hebben minder moderne ideeën maar zijn ook minder crimineel.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

5.10 De Caribische cultuur

- 1) Variatie
Vele gelijkenissen met mediterrane cultuur (wij-cultuur, positioneel gedrag, banden met de groep). Kunnen we spreken over een Caribische cultuur? Vroegere Nederlandse koloniën bestaan uit mensen van over de hele wereld, met ieder zijn eigen cultuur, niet los te zien van hun geloof. Vele verschillende redenen waarom men naar Nederland kwam, ook uit veel verschillende klassen (laag/hooggeschoolde, arm/rijk) en groeperingen. In Suriname ook patronagesysteem, loyaliteit aan de groep en aan regels maken het moeilijk kritiek te uiten (zonder dat dit meteen als een persoonlijke aanval gezien wordt), net als bij Mediterraneanen.
- 2) Creolen
Winti-geloof, gezinssysteem matriarchaal, man voegt zich bij (familie van) vrouw, vrouw sleutelpositie in gezien, zorgt veelal voor inkomen en zorg kinderen, man/vader vaak afwezig. Gevarieerd relatiepatroon (bezoekersrelaties, samenwoonrelaties en huwelijk), binnen 1 gezin vaak kinderen van meerdere vaders, door migratie naar Nederland veranderingen deze man/vrouwverhoudingen (emancipatie, vrouw zelfstandiger). Praten over seksualiteit ook moeilijk, vaak jong zwanger, nauwe band moeder-kind, respect en discipline voor ouderen is belangrijk in opvoeding, meisjes werden altijd al voorbereid op een zelfstandig bestaan (je diploma is je man), reinheid (hygiënerregels) ook belangrijke waarde in opvoeding. Jongeren tegenwoordig meer gericht op zwarte cultuur in VS (voorbeeld wereldcultuur en creolisering) en minder op hun Creools-Surinaamse cultuur, uit zich in kleding, muziek, sport, dans, etc.
- 3) Hindoestanen
Van oorsprong Aziatische cultuur, geen confrontatie, geen conflicten maar buigen in de storm. Maken deel uit van een wereldgodsdienst (hindoïsme), nooit een vernederende slavernij meegemaakt, hun cultuur werd (itt tot Creolen met hun winti) wel gerespecteerd. Vele overeenkomsten met mediterrane (man/vrouwverhouding, familiebanden, positioneel gedrag, regels intimi/buitenstaanders), kastenstelsel, wie mag met wie trouwen of bijv. eten mag niet klaargemaakt worden door iemand uit lagere kaste. Van oudsher uitgebreide families (joint families), patriarchaal systeem (vrouw voegt zich bij familie van man), maagdelijkheid en behoren tot dezelfde kaste belangrijk voor huwelijk. Man hoofd van het gezin, vrouw huishouden en zorg kinderen, opvoeding gericht op gehoorzaamheid en respect voor ouders en ouderen. In Nederland wordt vrouw zelfstandiger en kinderen uiten meer eigen mening, positie man vaak aangetast door zijn slechte economische positie.
- 4) Antillianen en Arubanen
Net als Creolen, ook Nederlandse kolonisator, echter ook grote verschillen met Creoolse Surinamers, taal Nederlands alleen op school, voertaal is Papiaments, Spaans en Engels, klassenverhouding etnisch bepaald, blank/zwart bepaald nog altijd hoogte positie in samenleving (vanuit de vroegere slavernij ontstaan), ook hier speel patronage een grote rol, eilandbewoners dus grote sociale controle en afhankelijkheid (vuile was wordt niet buiten gehangen). Man/vrouwverhouding zoals is afrikaans getint, vrouw heeft wel kinderen maar is niet getrouwd, machismo van de man wordt als 'zo is het nu eenmaal' gezien, moeder belangrijke factor in gezin, vader ontbreekt vaak, matriarchaal systeem. Eerst veel hoogopgeleide migranten (hogere dan autochtonen zelfs, maar ook hogere werkeloosheid: Antilliaanse paradox), nu voornamelijk laagopgeleide en moeders met kinderen, tienerzwangerschappen gangbaar, veel in de bijstand, werkeloos, kosten in onderhoud hier duurder en perspectieven op de arbeidsmarkt lager.

5.11 Criminaliteit en cultuur

Grote verschillen in criminaliteit. Antillianen, Afrikanen en Marokkanen scoren hoog, leeftijd wordt ook steeds jonger, van alle verdachten van een misdrijf is 30% allochtoon (lage schatting omdat 2^e generatie als Nederlands geboekt wordt). Twee derde van de jeugdigen achter de tralies is allochtoon.

Bij allochtonen niet alleen geweldadige criminaliteit maar veel uit de hand gelopen conflicten/verstoringen, voornamelijk door het aftasten van grenzen (gezag ouders, tradities, openbaar gezag).

Registeren van herkomst ontmoedigd uit angst voor stigmatisering of discriminatie, inmiddels gebeurd dit weer wel vanuit het idee dat hierdoor het zicht op de problemen van deze bevolkingsgroepen beperkt wordt.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Slechte sociale-economische positie van de allochtonen zou helft van hun hogere criminaliteit verklaren. Ook de sociale-controletheorie of de bindingstheorie verklaart een hoop. Hoe minder je te verliezen hebt, hoe groter de kans dat je crimineel gedrag vertoont (hoe aantrekkelijker dat dat wordt). Ook cultuur speelt natuurlijk een rol, bijv. in de Antilliaanse opvoeding waarbij jongens als macho's opgevoed worden, verwende prinses met een grote vrijheid.

Double failure-these → criminaliteit is een reactie op het ontbreken van de mogelijkheid om via de legitieme weg het algemeen geambieerde culturele ideaal van materieel succes te bereiken. Het lukt niet meer in de 'gewone' wereld en dus probeert men respect/reputatie te verwerven binnen hun eigen destructieve subcultuur.

Soms wordt verschil tussen Nederlandse schuld-cultuur en mediterrane schaamtecultuur aangewezen. Zolang de overtreding niet aangetoond is, kan deze ontkend worden en wordt de eer van de familie (groep) niet aangetast. Wordt het wel aangetoond dan wordt de oorzaak buiten het individu gezocht of was de verleiding te groot.

Marokkanen roepen om sneller en strenger straffen, maar schermen hun eigen groep wel af hiervoor. Goed gedrag wordt weinig voorgedaan, bij de opvoeding worden jongens al snel buitenshuis vrijgelaten. Learning by doing gecombineerd met de schaamtecultuur zou de Marokkaanse jongens zich vrij laten voelen om strafbare feiten te begaan zolang het maar niet bekend wordt. Wantrouwen (ieder voor zich) in de cultuur van het Rifgebergte, waar veel Marokkanen vanaf komen, verklaart waarom ze niet tot goede samenwerking komen, iedereen wil je besodemieteren, je moet je hiertegen wel wapenen, georganiseerde jeugdbendes zijn er dan ook nauwelijks, wel veel competitie, bluffen, afgang voorkomen.

Hoofdstuk 6: Godsdienst

6.1 Inleiding

Godsdiensten die met de allochtonen naar Nederland gekomen zijn → islam, hindoeïsme en winti. Nederland is ook multireligieus, ongeveer 700.000 moslims, 80.000 hindoes en boeddhisten.

Multireligieuze samenleving roept vragen op → mag een persoon in publieke functie een hoofddoekje dragen, zitten niet in alle kleding in- en buitensluitende groepssymbolen, moeten we een paar christelijke feestdagen omwisselen voor enkele feestdagen uit de andere religies, moeten die religies en groepen binnen de religies allemaal hun eigen gebedsruimte kunnen bouwen (kerk, moskee, etc.)?

6.2 Onderscheid tussen cultuur en godsdienst

Grote wereldgodsdiensten → jodendom, christendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme en shintoïsme (Laatste drie wordt wel gezegd zijn Oosterse culturen / denkwijzen). Eerste drie worden wel de westerse godsdiensten genoemd: monotheïstisch (één god), één centraal boek (Thora, Bijbel, Koran), een idee van exclusiviteit, nadruk ligt op het bezig van dé waarheid (geloofsleer).

Nederland is christelijk-humanistisch land, meer als dat we allemaal denken, veel alledaags is oorspronkelijk afgeleid van christendom, vandaar dat de gelovige moslim, hindoe, belijder van winti moeite heeft zijn eigen godsdienstige rituelen uit te voeren.

Godsdienst is deel van de cultuur van een groep, toch bij autochtonen vaak onderscheid tussen cultuur en godsdienst. Zoals ook vroeger in Nederland, is deze tweedeling voor veel allochtonen ondenkbaar (godsdienst is verweven met het dagelijks leven en niet los te zien).

In Nederland scheiding staat en kerk → daarom geen steun vanuit overheid aan godsdienstige activiteiten, wel sinds enige jaren geestelijke verzorging voor moslims en hindoes in leger en in gevangenis.

6.3 Islam

Wereldwijd 1 miljard moslims, in Nederland 5%, vierde godsdienst in het land, voornamelijk Surinamers, Turken (46%) en Marokkanen (38% van de moslims).

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Regels in de islam worden per land/groep anders geïnterpreteerd (wel/niet sluiert dragen bijv.). Tussen de verschillende godsdiensten wel overeenkomsten, maar ook veel verschillen: christendom nadruk op geloofsinhoud, jodendom nadruk op kennis en regels, islam nadruk op rituelen.

Islam → geloof en leefwijze nauw verbonden, veel gedragsregels en handelwijzen (soenna), van daar uit het islamitisch recht gevormd (sharia).

Twee hoofdstromingen → soennitische en sjiiitische moslims. Soennieten → interpretatie van de sharia door schriftgeleerden (ook staatshoofd) is leidraad, geen centrale instanties met bindend leergezag. Sjiieten → uitvoerende macht en godsdienstig leergezag in één hand; wereldlijk en godsdienstig leiderschap valt samen. (Irak, Iran, de Golfstaten en Pakistan). Voornamelijk soennieten in Nederland.

Fundamentalisten → gelovigen die hun brede godsdienstige traditie tot een specifieke ideologie reduceren en die met geweld de verwezenlijking van het geloof nastreven. In Nederland maar weinig fundamentalistisch.

In Nederland ook veel verschillen in de interpretatie van het geloof. Veel turken zijn aleviet (vrijzinnig, humanistisch met weinig verplichte geboden). Moslims in theologisch opzicht van orthodox, maar opener islam heeft sterkere aanhang dan radicalere stromingen.

Reinheid belangrijk → symbolische en hygienische betekenis, grote (na sex, menstruatie en kraamtijd) en kleine wassing (voor het bidden). Jongens worden besneden en worden zo moslim, besnijdenis van meisjes komt nauwelijks voor. Alcoholgebruik en gokken wordt sterk afgeraden, vakensvlees is verboden en runder- of schapenvlees moet ritueel geslacht worden (moet rein zijn, halal).

Vijf zuilen (basisprincipes) van de islam:

- 1) Geloofsbelijdenis (shahada)
'Er is maar één God en Mohammed is zijn profeet.'
- 2) Gebed (salat)
Vijfmaal per dag, vrijdag gezamenlijk middaggebed. Lofprijzing en een overgave aan Allah, in de houding van het gebed zit vorm van boetedoening, overgave.
- 3) Godsdienstige belasting (zakat)
Voor de moskee of imam, officieel 2,5% van wat hij verdient. Gelovige moet ook dagelijks armen ondersteunen, wordt gezien als 'een lening aan Allah'.
- 4) Vasten (essaoum in ramadan; turks: roza in ramazan)
Tussen zonsop- en ondergang niet eten, drinken, roken of gemeenschap hebben. Tot bezinning komen.
- 5) Bedevaart naar Mekka
De hadj, één keer in je leven. Pelgrims lopen dan zevenmaal om de ka'aba en kussen deze.

Moskee is de gebedsruimte. Mannen en vrouwen bidden niet samen. Imams komen vooral uit het buitenland. Imam is voorganger, 'gaat voor in het gebed', maar heeft ook andere taken (lezingen houden, koran uitleggen, geestelijke verzorger, godsdienstonderricht geven), vrouwelijke imams mogen deze andere taken wel vervullen. Wel poging gedaan een opleiding tot imam in Nederland op te richten, maar weinig succes. UvA heeft plannen om een opleiding tot imam aan te bieden.

Kinderen ga na school naar koranschool (verbonden aan moskee), onderricht gericht op reciteren van koranteksten, vanaf zevende jaar tot vijftiende jaar, dan religieus volwassen en meedoen aan ramadan. Moslimdoden moeten snel begraven worden, met het gezicht richting Mekka. Suikerfeest (einde van de ramadan) en offerfeest (veel rituele slachtingen) grote feesten.

Volksislam → religieuze verschijnselen die officieel niet erkend zijn, maar vooral door het gewone volk erg belangrijk worden geacht. Bijv. ziekte vaak gezien als straf of belasting, waarvoor rituelen/boetedoening bestaan om weer gezond te worden.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Net als orthodoxen christenen, is ook de islam tegen homoseksualiteit. De koran is echter minder bloeddorstig dan de bijbel, maar de imams die dit verkondigen kunnen heftigere reacties verwachten dan de orthodoxe priesters (waarschijnlijk vanuit het idee dat zij hiermee de integratie belemmeren en het geweld door allochtone jongeren jegens homo's aanwakkeren).

Veel moslims zijn nu afwijzender tegen homo's dan vroeger in het land van herkomst, juist door de openheid in Nederland met betrekking tot homoseksualiteit, straffen voor homoseksualiteit komen ook bijna nooit voor in moslim-landen, omdat het achter 'gesloten deur' niet bekend is en daarom niet bestraft kan worden (wie zich niet op heterdaad laat betrappen, valt ondeer her oordeel van Allah en niet van z'n medemens).

6.4 Hindoeïsme

Wereldwijd 500 miljoen mensen, in Nederland voornamelijk uit Suriname. Hindoeïsme geen stichter of kerkelijke organisatie, cultuur/godsdiens oorspronkelijk uit India, waarin duizenden jaren van culturele en religieuze bewegingen zijn opgenomen. Complex, gewone mensen laten vaak het religieuze over aan de pandits (priesters).

Brahma → oergod, het eeuwige, de bron van waarheid, bewustzijn en zaligheden, minder een persoon, meer een geheel.
Dharma → geheel van universele normen en waarden, volgers komen tot zelfrealisatie, verlost van alle waan.

Veel goden, symbolen, et cetera. Niet zendinggericht, mensen moeten volgens eigen natuur leven. Algemene regel geen rundvlees eten (koe is heilig dier). Moderne hindoeïsme met meer kenmerken van westerse godsdiensten (een god, een boek, een vijand).

2 stromingen → 1) Sanatan Dharm (de eeuwige plicht): orthodox, pandits zijn brahmaan (kaste) en 2) Arya Samaj: huwelijk minder ceremonieel, geen kastes door geboorte, gedrag mensen zelf bepaalt hun waarde, minder religieuze afbeeldingen.

5 fasen in het leven van een hindoe die door rituelen (sanskara) gemarkeerd worden:

- 1) Naamgeving → verplichting kind een eigen naam en daarmee identiteit te geven.
- 2) Scheren van het hoofdhaar → aan einde 1^e levensjaar, baby-af, opgenomen in hindoe-gemeenschap.
- 3) De inwijding → vanaf 13, kind-zijn afgesloten, jongeling-zijn begint.
- 4) Het huwelijk → dagen durend ritueel feest, ouders dochter zoeken (in overleg kind) geschikte kandidaat.
- 5) De lijkverbranding → open lucht verbrand, as over water, ook vreugde ivm reïncarnatie.

Holifeest (Phagwa) → in het voorjaar, lijkt op onze nieuw-jaarsviering, elkaar gelukwensen, ruzies bijleggen.

Divali → lichtfeest van de overwinning op de duisternis in november, reinigen van huis & ziel.

Verjaardagen en 25-jarige bruiloften worden nauwelijks gevierd, belangrijker zijn de overgangsrutuelen bij de 5 levensfasen.

Andere Oosterse godsdiens is boeddhisme, wordt in Nederland vaak samen met het hindoeïsme genomen, in Nederland 120.000 en 500.000 boeddhisten (schatting, geen CBS-telling), helft allochtoon.

6.5 Winti en brua

Winti → geloof dat de zielen van de overledenen een belangrijke rol voor de levenden spelen, dat er een bovennatuurlijk opperwezen is en een godenwereld met hoge en lage goden. Van oorsprong Afrikaanse godsdiens, ritueel aanbiddingspatroon, individu passief wezen volledig beheerst kan worden door de goden.

Winti kan naast christelijke godsdiens, veel Creolen ook christen. Winti veelal ook deel van cultuur, horen bij de Creool. Winti kent geen geschreven bronnen, geen organisatie (kerkgenootschap), inhoud varieert per streek of stam in Suriname.

Winti-geesten → de winti zijn de lagere goden, bij winti speelt harmonie komen met 'de geest van je cultuur' sleutelrol, therapeutische waarde, bij problemen kan winti erbij betrokken zijn, bijv Ogrï ai (boze oog), Koenoe (familievloek), Hebi (frustraties), Wisi (zwarte magie). Medicijnman (bonoeman) wordt dan geraadpleegd voor aanwijzingen en hulp. Problemen kunnen veroorzaakt worden door geesten van overleden familieleden (jorka's) of door wisi door een vijand.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

Winti-rituelen → veel gebruikte rituelen om winti's tevreden te stellen, wassi (rituele wassing), kratafra (maaltijd met lekkernijen voor de geesten) en winti-pré (dansritueel). Bij winti-rituelen raken mensen in trance, spreken in 'tongen', doen dingen die niet zouden kunnen (over vuur lopen), komen in contact met voorouders.

In de hulpverlening vraag hoe gedrag samenhangend met winti te onderscheiden is van psychiatrische ziekte, moeilijk aan te geven, maar verschil is er wel degelijk, winti is géén afro-amerikaanse uiting van een psychiatrische ziekte. Voor sommige rituelen moet men naar Suriname, dicht bij je geboortegrond, daar zijn ook de praktiserende bonoemannen.

Brua → op katholieke Antillen en Aruba geen afrikaanse godsdienst, met net als in Suriname kan christen zijn samengaan met gevoelens en rituelen van Afrikaanse oorsprong, verzamelnaam voor magische praktijken waarmee mensen die zich onzeker voelen, steun zoeken. Duidelijk overeenkomsten met winti (het boze oog en andere kwade invloeden, geluksmiddelen en amuletten tegen kwade invloeden, genezers, helderzienden, rituelen, contact met geesten).

Hoofdstuk 9: Onderwijs

9.1 Inleiding

Achterstand bij allochtone kinderen is begrijpelijk, vaak kinderen uit de lagere sociale klasse, ook slechtere onderwijsvoorzieningen in land van herkomst, allochtone kinderen die hier echter hun hele kindertijd op school zitten niet slechter dan autochtone kinderen. Allochtone jongeren wel beter opgeleid dan ouders, maar nog altijd achterstand, belangrijk voor toekomstig uitzicht op werk.

9.2 Opvang, inburgering en basiseducatie

In 70-80 jaren veel asielzoekers en vluchtelingen. Voor Surinaamse & Antiliaanse kinderen geen aparte voorzieningen, vanwege onterechte aanname dat taalgebruik & onderwijs goed op elkaar aansloten. Verschillen: 1) Nederlandse taal daar op sommige punten anders (betekenis), 2) thuis vaak andere taal, 3) didactiek.

Basiseducatie → sinds 1980 omslag naar 'Nederlands leren' t.b.v. integratie, daarvoor niet aan de orde vanwege beleid voor terugkeer naar x jaren (mediterrane). Vanaf 1998 Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN), immigranten vanaf 18 jaar taal leren en werk hebben (zelf- en sociale redzaamheid), 500 uur taalonderwijs (NT2), 100 uur maatschappelijke oriëntatie. WIN niet voor nieuwkomers met vrijstelling vanuit verdragsverplichting (bv. Amerikanen). Niveau nieuwkomers erg uiteenlopend. Verplicht, anders gekort op uitkering, veel uitval en laag slagingspercentage, o.a. door verzuim wegens gebrek aan studievaardigheden, werk, zorg voor gezin, zwangerschap, leerproblemen, lijden aan oorlogstrauma's, oubollig lesmateriaal, te bureaucratische aanpak, etc.

Buurthuizen → ook nederlandse les om tekort basiseducatie op te vangen, belangrijk ook voor het contact met andere lotgenoten, vooral onder vrouwen.

Voor kinderen ook beleid voor terugkeer, daarom ook twee-sporen beleid in onderwijs gericht op Nederland én op land van herkomst. Grote verschillen in niveau tussen neven- of zij-instroom en onderinstroom (vanaf eerste schooljaar).

Verskillende vormen van opvang voor allochtone leerlingen:

- 1) Central opvang → leerlingen uit meerdere basisscholen, samen in 1 klas voor 1 jaar, veel aandacht voor NT2, grote leeftijd- en niveauverschillen.
- 2) Geïntegreerde opvang → alleen voor NT2-lessen van taakleerkrachten uit de reguliere klas, moeilijk.
- 3) Gecombineerde opvang → helft van de week in aparte opvang, andere helft regulier onderwijs, voor 1 jaar.

Centrale opvang lijkt het beste te werken, hoewel overgang naar regulier onderwijs erg abrupt is en meer nazorg behoeft dan nu het geval is, vaak leer- of gedragsproblemen.

Voortgezet onderwijs → Internationale Schakelklas (ISK), binnen 2 jaar klaarstomen voor Nederlands onderwijs. In de praktijk vaak eindonderwijs. Ama's (alleenstaande minderjarige asielzoekers) missen structuur, geen toezicht, volgens daarom onderwijs vaak niet, ook door onduidelijkheid of men wel mag blijven.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

9.3 Onderwijs in eigen taal en cultuur (OETC) / Onderwijs in allochtoon levende talen (OALT)

Vanaf jaren '60 OETC → voor terugkeer naar eigen land (tot 1979), vorming van eigen identiteit, versterking zelfconcept, zelfbewustzijn. Belangstelling groot, vooral onder Marokkanen en Turken. Omstreden, idee dat OETC ten koste gaat van Nederlands onderwijs, is niet zo, zeker niet als lessen ingehaald worden. Wel veel problemen om OETC mogelijk te maken (variaties in arabische taal, geen faciliteiten, grote leeftijd- en niveauverschillen, OETC-leerkrachten uit land van herkomst zonder kennis van Ned. Onderwijssysteem, taal, etc.).

Sinds 1998 OALT → buiten schooltijd (niet populair, wordt gezien als 'straf'), op verzoek van ouders en indien gemeenten dit aanbieden (organisatorisch lastig), nieuw beleid stimuleert vorming van mono-etnische scholen.

9.4 Onderwijsniveau

Achterstand onder allochtone t.o.v. autochtone, maar ook grote verschillen onder allochtonen, per herkomstland verschillend, grote opleidingsverschillen. Tweede generatie het beste opgeleid (80% diploma vo), tussengeneratie (gezinsvorming en -hereniging) zeer laag niveau.

Instroom → hoe jonger instroom, hoe hoger niveau, achterstand is er wel nog altijd, vooral op taal en minder op rekenen (achterstand wordt ingehaald). T.o.v. van 10-20 jaar geleden wel verbetering. Doorstroom, uitstroom → Allochtone leerlingen meer onderwijs op lager niveau (vbo, mavo; 71%) t.o.v. autochtone leerlingen (55%). Allochtone meisjes meer havo dan jongens. Slagingspercentages ook lager (Antillianen het hoogst, Turken het laagst).

Allochtonen daarna veelal naar beroepsopleidende leerweg (bol; voormalig mbo; 50%), bij autochtonen 33%. Meeste schoolverlaters vooral onder Turken (25%) en Antillianen (18%), jongens meer dan meisjes.

9.5 Eerste verklaring onderwijsachterstand

Sociaal-economische positie → blijkt een belangrijke rol te spelen, maar verklaart niet volledig de achterstand. Niet 1 oorzaak aan te geven dus, bijvoorbeeld ook opleidingsniveau ouders speelt een rol, gedragspatronen uit gezin en cultuur, bijvoorbeeld de thuistaal (niet-nederlands) en verschillen tussen school- en thuiscultuur.

9.6 Verdere verklaringen onderwijsachterstand

- 1) Verschil in taak en rekenen → ander taalgebruik thuis dan op school, onvoldoende taalvaardigheid in het Nederlands vaak belangrijkste factor voor verklaring onderwijsachterstand, taalbeheersing sleutelrol in onderwijsactiviteiten. Vanuit de onderstroom voor allochtone peuters al vaak een achterstand t.o.v. autochtone peuters, daarbij eigen taalvorming op die leeftijd nog niet rond, dus extra moeilijk door meteen tweede taal (Nederlands) te moeten leren. 1 taal tegelijkertijd leren is het beste. Verder beïnvloeden andere talen de taalverwerving van het Nederlands en is de vaktaal vaak een probleem.
- 2) Verschil in cultuur → vanzelfsprekenheid van Nederlandse, autochtone cultuur in gebaar, woord en uitdrukking van andere kinderen, leerkrachten en lesmateriaal. Verhouding ouders-kind anders, minder interactie (niet tegenspreken, waaromvragen niet stellen, zelf spelen, minder speelgoed, lezen en voorlezen komen minder voor, etc.). Andere opvoeding leidt ook tot ander gedrag (Marokkanen; nadruk op religieuze en morele waarden). Nederlandse opvoeding meer zelfontplooiing. In landen van herkomst opvoeding meer gericht op discipline. Vormen van mening centraal in Nederlands onderwijs. Verschillen man-vrouwrollen (conflicten over gedrag, uitingen van geloof, hoofddoekjes, e.d.).

Allochtonen die het goed doen op school vaak te danken aan steun en toezicht oudere broer/zus, ouders onbekend met onderwijssysteem en terughoudend, door verschillen en taalproblemen daarom minder betrokken bij school, dus niet vanwege gebrek aan interesse. Vaak ook allochtone ouders gericht op terugkeer (dochter moet toch trouwen in land van herkomst), daardoor minder aandacht voor onderwijs in Nederland. Van de andere kant ook vaak juist stimulatie, hun kinderen moeten het gaan maken (ook bij meisjes, onafhankelijk worden).

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

- 3) School en leerkrachten → achterstand ook door verschil in kwaliteit op 'zwarte' scholen, leerkrachten presteren op het algemeen onvoldoende (didactisch handelen op peil houden, overdragen leerstrategieën), door observatiefeedback grote verbetering hierin te brengen. Ook onvoldoende toegerust en opgeleid om allochtone leerlingen met hun specifieke problemen te begeleiden, ook in onderwijsmateriaal onvoldoende aansluiting hiervoor (te veel gericht op 1 cultuur). Gebrek aan kennis van andere culturen, gebrekkig contact met ouders, allemaal niet goed voor een veilig en plezierig onderwijsklimaat, essentieel voor goede resultaten.

Ook positief stimuleren door leerkrachten grote invloed, en doorverwijzing naar vervolgonderwijs ook belangrijke rol. Positieve verwachten gunstig effect, valse verwachtingen echter tegenovergestelde (allochtone leerling naar een te hoog niveau doorverwijzen, hierdoor behoort allochtone leerling tot zwakkere leerlingen, hoge uitval hier ook deels aan te wijten). Effectieve school, gericht op kwaliteit, continue bewaking voortgang leerlingen, kennis bij leerkrachten van multi-etnische achtergronden → ideale school voor allochtone leerlingen.

- 4) Onderwijsbeleid → extra geld de afgelopen jaren voor achterstand allochtone leerlingen heeft geen blijvend effect gehad, vraag is of het geld ook wel t.b.v. de achterblijvers gepend is i.p.v. in het algemeen de klassen iets kleiner maken. Discussie gaande over waar de nadruk op moet liggen: op de onderwijsachterstand van specifieke allochtone leerlingen of van kinderen uit lagere sociale klasse. Allochtone kinderen meer cognitieve achterstand dan opvoedingsproblemen.

Sinds 1990 opstapprogramma's voor kleuters uit achterstandsituaties, voorlezen en ontwikkelingsspelletjes, vooral bezocht door Turken en Marokkanen, veel positieve verhalen maar nauwelijks effect in latere schoolprestaties, wel andere voordelen (mentaliteit, contact moeder-kind, contact moeder-school). Andere projecten zijn bv. Center-based programma's voor peuterspeelzalen, buddy-systemen voor vo, etc. Dergelijke stimuleringsprojecten nog weinig succesvol, er wordt te weinig samengewerkt tussen instellingen,

9.7 Zwarte scholen en klompenschool

Zwarte school niet perse slechter dan witte school, veel vooroordelen over zwarte scholen, vergelijking met het vroegere klasse-onderscheid tussen klompenscholen en schoenenscholen, andere verwachtingen, andere toekomst. Voor allochtone kinderen is een zwarte school beter (steun aan elkaar, hogere leermotivatie, meer rekening houden met etniciteit en specifieke omstandigheden), voor autochtone kinderen niet beter of slechter dan een witte school. Te veel allochtone op 1 school is ook niet goed i.v.m. Nederlandse taalontwikkeling (taalachterstand leidt tot onderwijsachterstand). Nog erger is het als de school mono-etnisch is.

Openbare scholen moeten iedereen aannemen, speciale gelovige scholen (katholiek, protestant, islam) niet. Spreiding alleen mogelijk als scholen gedwongen worden x percentage allochtone aan te nemen. Probleem is ook vaak betrokkenheid allochtone ouders bij school en contact met hun, daarom wordt dan liever voor witte school gekozen. Allerlei acties om spreiding voor elkaar te krijgen.

Magneetscholen → aantrekkelijke scholen met leuke vakken als muziek, tekenen, informatica, etc. Strikt toelatingsbeleid: samenstelling school moet een afspiegeling van de betreffende buurt zijn.

9.8 Nieuwe verzuiling

Nederlands onderwijssysteem grote verantwoordelijkheid ouders bij de keuze van een school. Sinds 1980 ook de eerste islamitische scholen, echter tot nu toe minder dan verwacht door negatieve verhalen en problemen met het zoeken van leerkrachten. Ook binnen islamitische scholen, net als bij katholieke scholen, grote diversiteit (stromingen). Deze bijzondere scholen scoren niet slechter, soms zelfs beter.

Veel ziekteverzuim en groot verloop onder personeel. Islamitische scholen hebben weinig met westerse ideeën (gelijkheid van seksen, democratie, rechtssysteem), in godsdienstlessen soms ook meer radicaal-islamitische opvattingen. Keuze voor een moslimschool is soms ook nadruk op strengheid en beleefdheid, moslimschool echter ook de te weinig gericht op aanleren zelfstandigheid leerling.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

9.9 ...en de autochtonen?

Ook autochtone kinderen moeten interculturaliseren, in contact zijn met allochtone leerlingen in onze multiculturele samenleving, beleid moet hier op gericht zijn, overheid eist dat in methodiek en onderwijsinhoud van onze multiculturele samenleving uitgegaan wordt, blijkt echter niet vaak voor te komen, uitgangssituatie is ook slecht, scholen door overheid weinig uitgerust met didactiek, trainingen, lesmateriaal, etc. Interculturalisatie slechts incidenteel en nog veel ethnocentrisme in lesmateriaal.

Hoofdstuk 10: Gezondheid

10.1 Inleiding

Allochtone geen ander soort lichaam, wel andere achtergrond waardoor ze op een andere manier omgaan met ziekte en gezondheid, vaak religieuze rituelen.

10.2 Verschil in gezondheid

Weinig verschil in gezondheidssituaties (als rekening gehouden wordt met lagere sociaal-economische klasse), in sommige gevallen wel verschillen door 'import' (ziekten meegebracht uit land van herkomst), andere levenswijze of situatie.

Andere ziektes → Vaak andere ziektes die hier onbekend zijn of minder vaak voorkomen, bijvoorbeeld Rachitis (Engelze ziekte) veroorzaakt door een gebrek aan vitamine D, doordat men kinderen in bv. mediterrane landen te veel bedekt laat lopen (te weinig zon). Ook andere ziekten zoals bloedarmoede, malaria, tuberculose, etc.

Meer ongevallen en slechtere gezondheid → verschil in gezondheid kinderen vooral afhankelijk van cultuur en religie (en minder door economische omstandigheden), bijv. het al dan niet geven van borstvoeding (beschermend effect). Ook bij allochtone kinderen hogere sterftecijfer, oorzaak infectieziekten en (verkeers)ongelukken (minder toezicht, niet kunnen zwemmen, etc.). Ook hogere zuigelingensterfte: veel vroeggeborenen door hogere bloeddruk bij negroiden, tiernzwangerschappen bij Surinamers en Antillianen, thuisbevallingen bij Mediterraneanen, etc. Ook meer erfelijkheidsziekten bijv. onder mediterrane door hoge aantal neef/nichthuwelijken. Meer maag- en darmzweren door meer stress, suikerziekte door eetgewoontes, slecht gebit door eetgewoontes, slechtere tandverzorging, communicatieproblemen met tandarts, etc.

10.3 Gezondheidszorg in land van herkomst

Gezondheidszorg anders georganiseerd, vaak minder bereikbaar (platteland) of minder geavanceerd, veelal vanuit tradities, cultuur, religie. Bijvoorbeeld bij een geboorte en kraamtijd: periode van onrein zijn, inzwachtelen, nog geen babyuitzet bij de geboorte vanwege hoge sterfte (eerst maar eens zien of het kindje blijft leven), etc. Niet gebrek aan liefde, maar juist liefde en culturele achtergrond.

Wijkverpleegkundigen, consultatiebureau's, etc. wijten afwijkingen in ontwikkeling vaak aan culturele achtergrond, de autochtone cultuur is uitgangspunt. Weinig begrip voor culturele invloeden vaak, worden te snel als negatief gezien. Ook weinig aandacht voor communicatie in eigen taal (grote voordelen) uit angst controle te verliezen of respect voor religieuze opvattingen (contact met 'vreemde' mannen bijv.; artsen e.d.).

10.4 Wat verwacht men van de arts?

Arts veelal in land van herkomst een autoritair persoon, straalt deskundigheid uit, arts moet probleem ontdekken niet de patiënt, waardoor men vaak alleen symptomen vertelt en niet een mogelijke oorzaak. Willen serieus genomen worden door een medicijn te krijgen of doorgestuurd te worden naar een specialist, naar huis sturen met de mededeling 'is maar een griepje, gaat van zelf over' is vaak niet voldoende. Allochtone patiënt veeleisender. Veelal ook communicatieproblemen, kind of tolk moet dan voor de vertaling zorgen.

Nederlandse gezondheidszorg onvoldoende aangepast aan allochtone patiënten, klachten worden verkeerd begrepen, patiënten foutief doorverwezen, kortere consulten, meer medicijnen, etc. Op de universiteit onvoldoende voorbereiding op de omgang met allochtone patiënt. Meer rekening houden met goddienst, cultuur en ervaringen met gezondheidszorg in land

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

van herkomst. Bijv. meer medicijngebruik, bloedonderzoek in hun beleving onnodig (door gebrek aan kennis), onderzoek door iemand van eigen geslacht, vertrouwensrelatie tussen arts en allochtone patient heel erg belangrijk (beetje extra doen, hoewel medisch gezien zinloos, om vertrouwen te wekken), overdrijven meer om de ernst van de situatie duidelijk te maken. Te veel aanpassen aan allochtone patient werkt echter ook weer averechts, zij moeten zich ook aanpassen (taal, afspraken nakomen, etc.)

10.5 Psychosomatische klachten en etnische genezers

Voor allochtone moeilijk om te begrijpen dat lichamelijke klachten een psychische oorzaak kunnen hebben, gebeurt in land van herkomst ook niet. Heerst vaak een taboe op (psychische ziekte, 'gek zijn'). Arts ook vaak vraagbaak voor algemene vragen over rechtsposities, relaties, familie, etc.

Traditionele geneeskunde → heeft ook aandacht naast moderne geneeskunde, concurreren niet met elkaar, maar vullen elkaar aan. Worden ook vaak geraadpleegd bij klachten waar de moderne geneeskunde weinig mee kan, rituelen, geloof.

10.6 Ziekenhuis

Verschillen in eetgewoonten (wat eet men, wanneer, wel/niet eten met ramadan), wassen volgens rituele regels of door de patient zelf (schaamte), bezoek ook vaak een probleem omdat men niet alleen komt (autochtone patienten klagen over drukte) maar met een heleboel. Autoriteit van een arts is dan nodig om te bereid te krijgen zich aan de regels te houden. Mogelijkheden om te bidden, gebedsheren aanwezig.

In ziekenhuis vooral probleem doordat men te weinig rekening houdt met allochtone achtergrond. Voor autochtone patient is artsentaal vaak al de technisch, laat staan voor een allochtone patient (ook nog eens vaak eerste ervaring met vreemde situatie). Niet inschakelen van tolk, te weinig patientenvoorlichting, rekening houden met ramadan, gebedsruimten en -tijden.

10.7 Seksualiteit en geboorteregeling

Seksualiteit hoort bij het leven en het huwelijk, voorlichting en kennis vaak beperkt, lastig onderwerp voor veel groepen, schaamte. Voorlichtingscampagnes over aids bereiken allochtone nauwelijks, campagne niet gericht op allochtone, thuis wordt er ook niet over gepraat, allochtone kinderen blijken verder eerder seksueel volwassen te worden (borsten, eerste menstruatie, etc.)

Seksueel geweld → komt in alle culturen voor, allochtone vrouwen hebben het vaak echter moeilijker door druk van de familie, respect voor ouders, afhankelijkheidspositie naar de man, etc. Kunnen/mogen er vaak niet over praten, schande, familiedrama anders.

Geboorteregeling → abortus is grotendeels geaccepteerd tot op zeker moment (afhankelijk van geloof). Abortuscijfer hoog bij allochtonen. Pil tegenwoordig ook gemeengoed, wel vaak onduidelijkheid over het gebruik. Condooms nergens populair, spiraaltje wel. Sterilisatie ligt wel vaak moeilijk.

10.8 Geestelijke gezondheidszorg en verslavingszorg

Moeizame communicatie, wederzijds cultureel onbegrip en 'vreemde' ziektebeelden maken het de hulpverlener moeilijk, vaak verkeerde diagnose. Allochtone clienten worden eerder opgenomen, vaak zwaardere diagnose, maar minder vertegenwoordigd in dure psychotherapie. Schaamte, onbekendheid, onwennigheid voor psychiatrische hulp.

Ziektebeelden → verschillen in benamingen die niet passen in nieuwe ziektebeelden, sterk rekening houden met culturele achtergrond om onnodige opname te voorkomen en adequate behandeling mogelijk te maken. Vaak ziektebeelden die in Nederland niet voorkomen. Snelle integratie kan problemen veroorzaken doordat gebruiken die steun boden verloren of afgewezen worden. Merendeel psychische problemen door stress, maatschappelijk bepaald, altijd meer dan 1 probleem, vaak gezins- of familieprobleem, daarom belangrijk om van sociale omgeving weet te hebben (werkloos, schulden, slechte huisvesting).

Behandeling → onderscheiden van oorzaken; persoonlijke vs. maatschappelijk, in de persoonlijke oorzaken de energie steken. Onbegrip en communicatieproblemen mogen geen alibi zijn om niks te doen. Gangbare therapieën werken ook bij

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

allochtonen, bijv. gezinstherapie. Belangrijk is geduld (door communicatieproblemen) en een goede therapeut-gezin verhouding. Culturele kennis wordt gaandeweg verworven en generalisaties worden vermeden (omdat het 1 gezin in 1 specifieke situatie betreft).

Eisen hulpverlener → positieve attitude, goed luisteren en interesse hebben en tonen, aansluiten bij de belevingswereld en medische kennis van de cliënten, flexibiliteit en professionaliteit, kennis van en vaardigheden met communicatiescodes. M.a.w. elementaire kennis van de cultuur, open en respectvolle houding, communicatievaardigheden, empathie, flexibiliteit.

Verslavingszorg → kwart allochtoon, voornamelijk drugs en gokken, oorzaak in de situatie in Nederland (het dagelijks leven ontvluchten loopt uit de hand). Slechte hulpverlening aan allochtonen, veelal mislukt, komen terecht in de criminaliteit en hebben soms psychische problemen. Verslaving is cultuur-gebonden, hulpverlening moet dan ook hierop gericht zijn, initiatieven uit eigen kring zijn er wel, maar krijgen geen subsidie omdat ze monocultureel zijn (past niet in integratiebeleid), verslaving vaak ook een taboe voor sommige culturen.

10.9 Gehandicaptenzorg

Handicap → ziekte waar nog een oplossing voor gevonden moet worden, bovennatuurlijke oorzaak (kwade geest), straf van god voor zonden, maar ook: geschenk van god, daarom goed voor zorgen.

Veel allochtone ouders van gehandicapten kinderen nooit contact met hulpverlening. Niet op de hoogte van speciale regelingen, veelal praktische hulp nodig (slechte huisvesting, armoede, etc.).

10.10 De WAO en de ouderen

Veel WAO's onder eerste generatie gastarbeiders, oorzaak: zwaar en monotoom werk, sociale-economische positie, lager opleidingsniveau, stress van het migrantenbestaan, andere ziektenbeleving, werkgeversgedrag, werken in sectoren met hoog ziekteverzuim, culture verschillen en problemen thuis.

Ouderen → veel willen hun oude dag in land van herkomst doorbrengen, doen dit vaak niet vanwege gezondreden en omdat de kinderen en kleinkinderen in Nederland wonen. Ook wil men Nederlandse gezondheidszorg niet missen en is men voor veranderingen in uitkeringen als ze niet meer in Nederland zijn. Kinderen hebben vaak vanuit geloof of traditie een zorgplicht, maar kunnen/willen dat niet altijd. Verzorgingshuizen moeten zich dus meer en meer open stellen voor allochtone ouderen (eten, geloof, taal, cultuur, etc.)

Hoofdstuk 11: Discriminatie en racisme

11.1 Inleiding

Na 9/11 meer haat jegens moslims, Nederland is minder tolerant en gastvrij geworden, de kloof tussen allochtoon en autochtoon groeit, ook op scholen.

Rechts-extremistische partijen marginaal bestaan, maar ook jaren veel protectstemmers gehad (in 1994 10% van de stemmen voor CD en CP bij de gemeenteraadsverkiezingen), vreemdelingenhaat neemt altijd toe in slechtere economische situaties. In 1998 weinig stemmen, door hogere welvaart / economie, en omdat ook andere partijen gingen gematigde standpunten overnemen (bijv. VVD: aantal asielzoekers moet terug gedrongen worden).

Met de LPF weer meer rechtse ideeën, grote aanhang, sommige leuzen van extreem-rechts nu normaal ('Nederland is vol', 'Aanpassen of wegwezen'). Lange tijd werden problemen met allochtonen niet erkend en doorgezwegen, terwijl ook allochtonen hier last van hadden.

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

11.2 Discriminatie en racisme

Discriminatie → gedrag gericht op personen of groepen die op grond van context irrelevante kenmerken ongelijk (minder) behandeld worden. Nadruk op irrelevante kenmerken, wie dit bepaalt is afhankelijk van wie de macht heeft (meerderheid). Uitgangspunt is een negatief vooroordeel, nauwelijks op feiten gebaseerd.

Statistische discriminatie → iemand vanuit een vooroordeel behandelen, zonder oog te hebben voor het individu.

Etnocentrisme → eigen cultuur staat centraal, alles wordt hieraan gemeten, veel negatieve vooroordelen over andere culturen, extreem denken in 'wij' en 'zij' termen.

Racisme → samenhangend stel uitspraken over de inferioriteit van een ander ras of van andere rassen (raciale of etnische vooroordelen), dominant ras en minoriteit ras, uitgangspunt is een ideologie (denkwijze), verschil met discriminatie is een verschil tussen denken en doen.

Somatisch normbeeld → hoe de mens uit moet zien, huidskleur, haar, ogen, lichaamsbouw en andere lichamelijke onderscheidingen.

Kinderen van 6 vrij van racistische vooroordelen, vanaf 12 zijn kinderen veel negatiever over allochtone dan daarvoor, tot ongeveer 17 jaar groeien vooroordelen sterk, nodig om een eigen identiteit te ontwikkelen. Ook allochtone leerlingen in onderwijs, wat spanningen in de omgang met autochtonen kan veroorzaken, werkt negatieve vooroordelen over allochtone in de hand. Wordt vaak doodgezwegen of genegeerd op scholen, omdat leerkrachten ook kwetsbaar zijn, taboe op vooroordelen is helemaal verdwenen.

'Goede' allochtonen worden gezien als 'uitzonderingen' op de regel, vooroordelen hoeven niet gestaafd te worden met feiten, verschil tussen platteland en stad is er nauwelijks.

11.3 Institutioneel racisme of indirecte discriminatie

Cultureel racisme → negatieve beelden over een andere groep (ras) en positieve beelden over de eigen groep (ras), van etnocentrisme naar inherent minderwaardig achten van de ander. We denken dat we superieur zijn aan andere groepen, maar slechts een minderheid is blank, christen of leeft in een dergelijke welvaart als de onze. In de meeste landen heerst er wel een collectivistische cultuur en beheerst religie het dagelijks leven. Wie is nu superieur aan wie?!

Institutioneel racisme (indirecte discriminatie) → negatieve werking van instituties voor bepaalde etnische groepen, oftewel bevoorrechten andere etnische groepen. Ze bevoorradelen een groep door voor die specifieke groep (ras) te kiezen. Instituties vaak ingeburgerd en oud, daardoor vaak ongewust van discriminerende werking.

Positief actiebeleid → reactie op indirecte discriminatie, bedoeld om ene etnische groep achterstand in te laten halen. Gevaarlijk ook omdat hierdoor men ervan weerhouden wordt zelf in actie te komen en de omstandigheden te verbeteren (race holding; permanent slachtofferschap, oorzaak wordt niet meer ook bij hunzelf gezocht).

Etnische stratificatie (groeperen in maatschappelijke lagen) → hoe ontstaat een onderklasse of een etnische minderheid. Aanpassingen hiervan (attitudewijziging) heeft tot gevolg minder discriminatie. Onderklasse ontstaat nu door: achterstand op arbeidsmarkt → laag inkomen → slechte huisvesting → lagere kans op goed onderwijs → kinderen lagere kans op arbeidsmarkt → cirkel gesloten. Achterstand leidt tot verlies van eigenwaarde. Als achterstand lang aanhoudt kan een stabiele formatie ontstaan, aangeduid als onderklasse. Als deze formatie correleert met aanwijsbare etnische groep, ontstaat er al snel een gevoel van samenhang. In deze redenering: vooroordeel is gevolg van sociale stratificatie, niet oorzaak.

11.4 Geen racisme?

Er zijn vooroordelen, er is discriminatie, maar geen racisme, het kunnen net zo goed andere groepen mensen zijn. Verschil in levenswijzen, of gewoon de verschillen uitgangspunt voor discriminatie en problemen tussen groepen mensen. Moeilijk om daar iets mee te doen, wordt vaak geen aangifte gedaan, discriminatie ook moeilijk te bewijzen en geen prioriteit bij politie.

Nederland goede antidiscriminatie wetgeving, maar in de uitvoering veel praktische bezwaren. Vooral op de arbeidsmarkt nog veel discriminatie. Racistisch is niet zomaar toevallig of ongeorganiseerd, invloed en effect op slachtoffer erg groot. Veel

Interetnische pedagogiek

Allochtonen in de multiculturele samenleving, Siep van der Werf (ISBN 9001066313, zesde druk, 2001)

discriminatie wordt door de vingers gezien, ontkend, verzwegen, genegeerd. Vaak onderhuids. Neem leuzen bij voetbal, is dit slechts provocatie of discriminatie? Ook in sport wordt racisme vaak niet serieus genomen.

Gelijke behandeling wordt bewaakt door Commissie Gelijke Behandeling → er mag niet gediscrimineert worden op grond van goddienst, levensovertuiging, politieke overtuiging, ras, geslacht, nationaliteit, seksuele geaardheid, burgerlijke staat en arbeidsduur.

11.5 Samenleven autochtoon en allochtoon: de achterblijvers en nieuwkomers

Allochtonen minder tevreden over woning en woonomgeving, allochtonen wonen voor een groot gedeelte (40%) in grote stad en in flats. Allochtonen zelf niet verantwoordelijk voor getto-vorming, kiezen hier zelf niet voor maar hebben vaak geen keus. Kwaliteit huizen is bij Surinamers en Antillianen te vergelijken met autochtonen, bij Marokkanen en Turken is de kwaliteit een stuk slechter. Onder allochtonen ook weinig eigen huis bezitters t.o.v. autochtonen.

Oude wijken raken leeg doordat veel bewoners met voldoende inkomen naar betere wijken trekken, achterblijvers veelal lage inkomens en ouderen. Lege woningen werden dan vervolgens door allochtonen of studenten bezet. In sommige wijken zorgde renovatieprojecten voor verhuizingen van allochtonen naar mindere (goedkopere) buurten. Vaak veel verzet in wijk tegen komst allochtonen, veel kritiek op toewijzingsbeleid.

Vanaf jaren negentig verzet wordt opgetreden tegen dit verzet door antidiscriminatie-bepalingen in huurcontracten. Tegenwoordig verbod op spreidingsbeleid op basis van etniciteit, maar wel naar inkomen waar uiteindelijk ook etniciteit een rol bij speelt. Concentratiewijken (veel allochtonen) zijn nog geen getto's, maar ook nog geen startpunt voor een goede integratie, veel nog te verbeteren. Wel rekening gehouden met wooncultuur bij gevoeligheden in de wijk. Ook steden waar geen speciaal huisvestingsbeleid is, bijv. Delft (het Delft model; wie het eerst komt en het het hardst nodig heeft).

Gemeenten moeten klachten in wijken serieus nemen, veelal ook terechte klachten over ontbrekende voorzieningen, niet komst allochtonen probleem, maar overlast door wie ook. Sociale controle tegenwoordig minder, gezamenlijke aanpak (gemeente, politie, woningcoöperatie, jongerencentra) werkt het beste. Grote toename van allochtonen in 1 keer zorgt ook voor toename problemen.

In achterstandswijken vaak concentratie van allerlei problemen: hoge werkloosheid, armoede, veel overlast, criminaliteit, etc. Eenzijdige samenleving obstakel voor goede integratie. Menging op wijkniveau belangrijk, niet op basis van etnische afkomst maar op basis van inkomen, dus hoog, middel, laag verdieners in 1 buurt. Moet dan wel met elkaar geleefd worden en niet naast elkaar.

11.6 Ze discrimineren zelf ook!

Discriminatie is overal en wederzijds tussen groepen, aanhangers van godsdiensten, etc. In naam van een god is discrimineren vaak gelegitimeerd en in ere van hun groep (positieve daad). Effect van discriminatie wel afhankelijk van wie minoriteit en wie dominant is.

11.7 Ten slotte

Discriminatie moet bestrijd worden, maar zal altijd bestaan. Veel allochtonen lijken zich hier ook in te berusten (zo zijn de Nederlanders). We leven in multiculturele samenleving, onomkeerbaar, allochtonen gaan niet weg. Nederland geschiedenis van cultureel racisme, maar ook humanistische liberale waarden (aantrekkingskracht op vreemdelingen). Doel is een leefbare samenleving voor allemaal (pluralisme zonder verzuiling).